

NAUCZANIE RELIGII W POLSKICH PRZEDSZKOLACH I SZKOŁACH PUBLICZNYCH

Ks. dr hab. Piotr Goliszek, prof. KUL

Katedra Katechetyki Szczegółowej, Wydział Teologii

Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

e-mail: piotr.goliszek@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0002-3821-0439>

Streszczenie. Powrót nauki religii do polskich szkół to bardzo ważne wydarzenie w dziejach polskiej katechezy w okresie powojennym i w europejskiej tradycji katechetycznej. Analiza polskich aktów normatywnych dotyczących kwestii nauczania religii dowodzi, że obecność nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach jest rozstrzygnięta, stabilna i trwała. Władze państwowe i oświatowe zasadniczo wykazują dobrą wolę współdziałania i współpracy z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi. W ten sposób zagwarantowane są prawa rodziców i uczniów oraz nauczycieli religii. Pozytywne dokonania w obszarze katechizacji szkolnej argumentują zasadność wychowania religijno-moralnego. Nauka religii stanowi istotny element całości systemu edukacyjno-wychowawczego w polskich placówkach oświatowych, ponieważ opiera się na prawidłowej wizji człowieka i życia społecznego.

Słowa kluczowe: nauczanie religii, akty normatywne, religia w państwowym systemie oświaty, przedszkola, szkoły

WPROWADZENIE

Historia Polski świadczy o tym, że szkolne nauczanie religii w kraju pojawiło się wraz ze szkołami założonymi przez Kościół katolicki. Pierwsze szkoły w Polsce powstawały już w XI w. przy kapitułach katedralnych i kolegiackich. Dynamiczny rozwój szkolnictwa przypadł na XV w. Liczne polskie miasta i miasteczka oraz zamożne parafie wiejskie posiadały własne szkoły [Czekalski 2010, 99n.].

Nauczanie religii w polskich szkołach w zależności od czasu oraz sytuacji eklezjalnej i społeczno-politycznej ulegało różnym przeobrażeniom. Jednak pomimo najróżniejszych przeszkód, nawet podczas zaborów, nauczanie religii znajdowało się w wykazie szkolnych przedmiotów. Wyjątek stanowi okres 30 lat w czasach PRL-u, kiedy nauczanie religii zostało usunięte ze szkół.

Powrót nauki religii w 1990 r. do szkół stanowi bardzo ważne wydarzenie w dziejach polskiej katechezy w okresie powojennym i w europejskiej tradycji katechetycznej [Murawski 2010, 25]. Możliwość ponownego nauczania religii w przedszkolach i szkołach jest naprawą krzywd wyrządzonych społeczeństwu i Kościołowi polskiemu przez władze komunistyczne. Nie sprawdziły się obawy środowisk liberalno-postkomunistycznych o brak tolerancji dla odmiennych światopoglądów, a frekwencja na lekcjach religii jest wciąż bardzo dobra. Niestety, pojawiają się żądania usunięcia nauczania religii ze szkół. Są to wprawdzie

pojedyncze głosy niektórych polityków, niemniej jednak sięgają niepotrzebny niepokój wśród dzieci i młodzieży oraz ich rodziców [Mąkosa 2005a, 451].

Aby wskazać, na ile stabilna jest obecność nauki religii w polskim systemie edukacji zostanie – po krótkim rysie historycznym nauczania religii w Polsce po 1945 r. – przedstawiona analiza polskich aktów normatywnych dotyczących kwestii nauki religii w przedszkolach i szkołach publicznych.

1. RYS HISTORYCZNY NAUCZANIA RELIGII W POLSCE PO 1945 ROKU

Zasada, że nauczanie religii jest przedmiotem edukacji w przedszkolach i szkołach publicznych stanowi standard europejski [Chałupniak 2003, 175–201; Tomasik 2010, 47n.]. Odstępstwo od tej europejskiej zasady miało miejsce w PRL, za czasów panowania powojennego reżimu komunistycznego. Po zerwaniu Konkordatu z 1925 r., nauczanie religii było najpierw atakowane, a następnie stopniowo wykluczane z przestrzeni polskich szkół publicznych.

Wprawdzie w 1950 r. zostało zawarte porozumienie między władzą komunistyczną a Episkopatem Polski dotyczące nauczania religii w szkołach państwowych, ale ostatecznie nie przyniosło ono żadnych pozytywnych gwarancji. Władze komunistyczne wciąż przekonywały, że szkoła powinna służyć ustrojowi i nowoczesnej ideologii ateistycznej. Zakładano szkoły z klasami, w których nie uczono religii, ze szkół publicznych usuwano krzyże, likwidowano szkoły prowadzone przez instytucje kościelne. W roku szkolnym 1950/1951 w zarządzeniu określającym organizację nauczania nie przewidziano lekcji religii. W związku z tym uzgodnienia dotyczące obecności religii w szkole posiadały jedynie charakter lokalnych porozumień pomiędzy dyrektorami szkół a proboszczami. Dalsze restrykcje spowodowały, że w roku szkolnym 1953/1954 zaprzestano nauczania religii w liceach o profilu pedagogicznym i w szkołach zawodowych. Następne obostrzenia doprowadziły do sytuacji, że lekcje religii odbywały się na ostatniej godzinie lekcyjnej [Czekalski 2010, 118n.]. W latach 1952–1956 Kościół katolicki w Polsce rozpoczął pracę nad koncepcją nowego modelu katechezy i wkrótce podjęto tzw. katechizację synchronizowaną. Odbywała się ona w parafiach i obejmowała trzy etapy. Pierwszy etap to dzieci przedszkolne i klasy I-IV szkoły podstawowej. Drugi etap to dzieci szkoły podstawowej klas V-VII. Trzeci etap obejmował młodzież szkół średnich i młodzież pracującą [Doppke 1998, 81n.].

Na krótki czas nauka religii powróciła do szkół 1956 r., ale nie była przedmiotem obowiązkowym, lecz fakultatywnym. Nauczyciele religii byli zapraszani tylko jako głos doradczy podczas rady pedagogicznej, ale nie byli jej członkami, a lekcje religii były organizowane na pisemne życzenie rodziców, uzależnione od zgody kierownictwa szkoły. W kolejnych latach utrudnienia w prowadzeniu lekcji religii narastały coraz bardziej. Szykanowano proboszczów, wikariuszy, osoby zakonne, katechetów świeckich oraz rodziców upominających się o lekcje religii w szkole. Wykluczano nauczycieli religii z posiedzeń rad pedagogicznych,

nie pozwalano na wpisywanie ocen z religii na świadectwach szkolnych (1957 r.), zakazano organizowania przez szkoły praktyk religijnych, umieszczano lekcje religii poza siatką zajęć szkolnych, polecono usuwać znaki oraz emblematy religijne ze szkół, zlikwidowano dni wolne przeznaczone na udział w rekolekcjach (1958 r.) [Tomasik 2003, 82n.]. Ostatecznie władze komunistyczne, narzucając ideologię ateistyczną, całkowicie usunęły nauczanie religii ze szkół w okresie PRL na podstawie konstytucji bierutowo-stalinowskiej, ogłaszając zasadę oddzielenia Kościoła od państwa [Krukowski 2014, 41]. Przyjęta w 1961 r. przez Sejm ustawa o systemie oświaty deklarowała zasadę świeckości szkoły. Wprawdzie brak było w tej ustawie zakazu nauczania religii w placówkach oświatowych, ale *de facto* zakaz jej nauczania dokonał się na mocy aktów wykonawczych¹. Po tych wydarzeniach Kościół w Polsce przystąpił do organizowania punktów katechetycznych w celu prowadzenia nauczania religii. Lekcje katechezy były prowadzone w kościołach, kaplicach, zakrystiach, w salkach na plebaniach, w pomieszczeniach gospodarczych oraz w domach prywatnych. Działalność wychowawczo-duszpasterska była utrudniana przez organizowane kontrole oraz inspekcje władz oświatowych i państwowych². Stosowano różnego rodzaju restrykcje wobec proboszczów, wikariuszy, nauczycieli religii lub osób udostępniających pomieszczenia na zajęcia katechetyczne.

Mimo licznych nacisków stosowanych przez reżim komunistyczny i utrudnień ze strony tych, którzy z nimi współpracowali, katecheza w punktach katechetycznych i przy parafiach przetrwała i pozostawała poza kontrolą państwa. Dopiero w 1973 r. zrezygnowano z wszelkich form dręczenia zarówno duchownych, osób zakonnych, katechetów świeckich, jak i osób udostępniających pomieszczenia na zorganizowanie punktów katechetycznych [Tenże 1991, 16]. W latach osiemdziesiątych widoczne jest pewne złagodzenie w polityce państwa, czego wyrazem jest zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z 1981 r. w sprawie umożliwienia dzieciom i młodzieży uczestnictwa w katechezie parafialnej. Zobowiązano dyrektorów szkół do uzgadniania szkolnego planu lekcji z parafialnym planem katechetycznym. Zezwolono również na nauczanie religii w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich, oraz dla dzieci i młodzieży podczas kuracji w sanatoriach w wymiarze dwóch godzin tygodniowo [Czekalski 2010, 120].

Próbowano jeszcze w tym okresie wprowadzić do programów szkolnych religioznawstwo jako przedmiot w szkołach średnich dla indoktrynacji ateistycznej, lecz po licznych protestach nie pozostał jako przedmiot obowiązkowy. Nauczanie religii organizowano w sieci punktów katechetycznych aż do polskich przemian ustrojowych w 1989 r.

¹ Usuwanie nauczania religii dokonywało się etapami. Ostatecznie wyrzucono katechezę z polskich szkół i przedszkoli na podstawie ustawy z dnia 15 lipca 1961 r. *o rozwoju systemu oświaty i wychowania*. Dz. U. Nr 32, poz. 160.

² Episkopat Polski odpowiedział na te restrykcje memoriałem do władz państwowych, a proboszczom zabronił podporządkowywania się tym regulacjom.

Po zakończeniu obrad Okrągłego Stołu w 1989 r. uchwalono dwie ustawy sejmowe, w których znalazły się odniesienia do nauczania religii w szkole. Pierwsza zapewniała rodzicom prawo wychowania dzieci zgodnie z przekonaniami religijnymi i wyznawanym światopoglądem. Druga regulowała stosunki między państwem a Kościołem katolickim oraz potwierdzała prawo Kościoła do katechizacji w szkole. Nowe ustawodawstwo dawało możliwość nauczania religii na terenie szkoły. Już w roku szkolnym 1989/1990 rozpoczęła się stopniowa zmiana miejsca nauczania religii w niektórych ośrodkach – z salek katechetycznych na klasy szkolne [Sobczyk 2014, 121–41].

2. AKTY NORMATYWNE DOTYCZĄCE NAUCZANIA RELIGII W POLSCE

Na początku transformacji społeczno-politycznej – biegnącej po linii od totalitaryzmu komunistycznego do demokracji liberalnej – władze III Rzeczypospolitej przywróciły nauczanie religii we wszystkich przedszkolach i szkołach w celu zapewnienia edukacji opartej na poszanowaniu wychowania opartego na fundamentalnych wartościach nie tylko religijnych, lecz także etycznych, zakorzenionych w kulturze i dziedzictwie chrześcijańskim [Krukowski 2014, 41]. Od tej pory nauczanie religii w publicznych przedszkolach i szkołach stało się przedmiotem aktów prawnych zawartych w państwowym prawie oświatowym i w dokumentach Kościoła katolickiego w Polsce. Do najważniejszych aktów, regulujących status nauczania religii katolickiej w przedszkolu i szkole publicznej, należą: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.³ (art. 53 ust 3, ust 4); Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r.⁴ (art. 12), ustawa z dnia 7 września 1991 r. *o systemie oświaty*⁵ (art. 12), rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. *w sprawie warunków i sposobu organizowania lekcji religii w publicznych przedszkolach i szkołach*⁶, porozumienie między Ministerstwem Edukacji Narodowej i Konferencją Episkopatu Polski *w sprawie kwalifikacji nauczycieli religii* z dnia 6 września 2000 r.⁷, 31 maja 2016 r.⁸ i 3 kwietnia 2019 r.⁹ Ze strony Kościoła katolickiego w Polsce nauczanie religii jest regulowane przepisami Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.¹⁰ i *Dyrektorium*

³ Dz. U. z 2009 r., Nr 114, poz. 946 [dalej cyt.: Konstytucja RP].

⁴ Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318.

⁵ Dz. U. z 2020 r., poz. 1327.

⁶ Dz. U. z 2017 r., poz. 1147.

⁷ Dz. Urz. MEN Nr 4, poz. 20.

⁸ Dz. Urz. MEN poz. 21.

⁹ Dz. Urz. MEN poz. 9.

¹⁰ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

*katechetycznego Kościoła katolickiego w Polsce*¹¹ oraz dokumentami katechetycznymi zatwierdzonymi przez Konferencję Episkopatu Polski i Komisję Wychowania Katolickiego KEP.

Nauka religii powróciła do polskich szkół według formuły dobrowolności i fakultatywności, z poszanowaniem wyznania i światopoglądu. Do zorganizowania nauczania religii w przedszkolach i szkołach zostały zobowiązane władze państwowe oraz samorządowe. Lekcje religii, zgodnie z instrukcją Ministra Edukacji Narodowej¹², miały odbywać się dla uczniów na życzenie rodziców lub samych uczniów po osiągnięciu pełnoletności. Po wprowadzeniu regulacji prawnych przystąpiono do organizowania nauczania religii w przedszkolach i szkołach na terenie wszystkich diecezji polskich.

2.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Obowiązująca Konstytucja RP została uchwalona dnia 2 kwietnia 1997 r. przez Zgromadzenie Narodowe, a jej oficjalny tekst ogłoszono dnia 16 lipca 1997 r. w Dzienniku Ustaw.

Konstytucja RP zawiera m.in.: zobowiązanie ustrojodawcy do poszanowania uniwersalnych wartości, jakimi są godność osoby ludzkiej oraz wynikające z niej prawa i wolności należne każdemu człowiekowi (Preambuła, art. 30; art. 53). Konstytucja RP traktuje również o zasadach relacji między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi, a zwłaszcza podkreśla zasadę współdziałania między nimi dla dobra człowieka i dobra wspólnego [Krukowski 2014, 44].

Ponadto Konstytucja RP w art. 25 ust. 2 zobowiązuje i zapewnia bezstronność władz publicznych Rzeczypospolitej Polskiej w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych. Jednocześnie zapewnia swobodę wyrażania takich przekonań w życiu publicznym, przy czym nie określa dokładnie form wyrażania tych przekonań [Mąkosza 2005a, 464].

Jednoznacznie ustrojodawca w Konstytucji RP przyznaje rodzicom prawo wychowania dzieci w duchu swoich własnych przekonań religijnych: „Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania” (art. 48 ust. 1). Ten zapis daje rodzicom prawo decydowania o charakterze wychowania swoich dzieci, także jeśli chodzi o wychowanie światopoglądowe i religijne [Mąkosza 2005b, 64].

Wyraźnie zostało podkreślone również prawo wolności sumienia i religii, gdzie dobitnie Konstytucja RP deklaruje: „Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii” (art. 53 ust. 1). Zapewnienie to dotyczy każdego człowieka przebywającego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Wolność sumienia przeja-

¹¹ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

¹² *Instrukcja dotycząca powrotu nauczania religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91* (03.08.1990), w: *Aspekty prawne nauczania religii rzymskokatolickiej w polskim systemie oświatowym*, red. S. Łabendowicz, Wydawnictwo „Ave”, Radom 2001, s. 8–11.

wia się głównie w wyrażaniu swoich poglądów filozoficznych, politycznych lub religijnych, jednostki jako odrębnej osobowości. Wewnętrzna korelacja wolności sumienia i religii, daje możliwość wyrażania swojego światopoglądu zarówno w odniesieniu do sumienia, jak i wyznania. W związku z tym prawo to umożliwia wolną decyzję dotyczącą uczęszczania na lekcje religii lub też rezygnacji z tej formy edukacji. W przypadku, kiedy uczeń nie jest jeszcze uprawniony do wyboru z racji wieku, w jego imieniu rodzice decydują o uczestnictwie w nauczaniu religii bądź też rezygnacji z tego uprawnienia [Tymieniecka 2015].

Konstytucja RP we wspomnianym powyżej artykule w kolejnym punkcie zdecydowanie wyjaśnia: „Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie” (art. 53 ust. 2). Powyższe stwierdzenie Konstytucji RP zapewnia wolność swoim obywatelom w dziedzinie wyznawania przyjętej religii oraz pozwala na uzewnętrznianie swojej religii publicznie w gronie innych osób, zezwala na modlitwę wspólną, praktykowanie i nauczanie. M.in. nauczanie religii w szkole jest środowiskiem, gdzie religia jest uzewnętrzniana „z innymi, publicznie”. Jest miejscem doświadczania swojej religii, poznawaniem przekonywującego programu życia i rozwoju wiary. Jest miejscem doświadczenia Kościoła i wychowania do przynależności i tożsamości Kościoła. Jest to bardzo ważne, szczególnie w kontekście ogólnego kryzysu poczucia przynależności oraz kryzysu instytucji [Alberich 2003, 172]. W wymiarze ogólnospołecznym nauczanie religii jest czynnikiem odnowy samoświadomości państwowej, narodowej i ojczyźnianej (patriotycznej).

Najbardziej zdecydowany jest zapis Konstytucji RP, który brzmi: „Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem” (art. 53 ust. 3). W tym stwierdzeniu znajduje się również obowiązek wobec rodziców, którzy mają zapewnić dzieciom odpowiednie wychowanie moralno-religijne, uwzględniając własne zaangażowanie wraz ze wsparciem kompetentnych nauczycieli religii zatrudnionych na podstawie upoważnienia biskupa diecezjalnego *missio canonica*. Dokument ten jest gwarantem, że nauczyciel religii naucza prawd wiary i moralności katolickiej zgodnie z doktryną Kościoła (kan. 228 § 1 KPK/83).

Niezmiernie istotny jest również kolejny punkt Konstytucji RP: „Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób” (art. 53 ust. 4). Właśnie ten konstytucyjny zapis nadaje bezsprzeczne prawo do nauczania religii w szkole. W związku z tym nadanym prawem bezdyskusyjny jest fakt, że nauczanie religii w szkołach publicznych w Polsce jest zgodne z obowiązującą Konstytucją. „Zgodnie z Konstytucją religia może być przedmiotem edukacji szkolnej, jeżeli jej status jest uregulowany na podstawie umowy międzynarodowej ze Stolicą Apostolską, ustaw uchwalonych na podstawie umowy zwartej przez rząd RP z przedstawicielami

związków wyznaniowych, bądź w formie rejestracji związku wyznaniowego przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji” [Krukowski 2014, 41].

Należy dodać, że Konstytucja RP ze swej istoty stanowi punkt odniesienia dla wszystkich późniejszych ustaw i rozporządzeń. Władze wykonawcze w Rzeczypospolitej Polskiej, w podejmowaniu decyzji dotyczących poszanowania i obrony praw i wolności przysługujących każdemu człowiekowi, wśród nich prawa do wolności sumienia i wyznawania swojej religii, uzewnętrzniania jej publicznie przez praktykowanie i nauczanie, w tym do edukacji, wychowania oraz nauczania moralnego i religijnego, zobowiązane są przestrzegania gwarancji zawartych w Konstytucji RP. Warto w tym miejscu dodać, że Konstytucja RP w art. 25 ust. 4 wyjaśnia, że „stosunki między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem Katolickim określają: umowa międzynarodowa zawarta ze Stolicą Apostolską i ustawy”. Dlatego następnie zostaną przytoczone ustalenia Konkordatu zawartego między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską.

2.2. Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską

Konkordat jest międzynarodową umową między Stolicą Apostolską i państwem, regulującą sytuację Kościoła w danym kraju. Po Soborze Watykańskim II jest instrumentem ochrony wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym. W ścisłym znaczeniu Konkordat jest uroczystą umową (*conventio sollemnis*) między Stolicą Apostolską i suwerennymi organami władzy państwowej, zawartą zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego na zasadzie partnerstwa, dotyczącą spraw będących przedmiotem zainteresowania obu stron, bez względu na zakres regulowanych spraw, wywierającą skutki prawne dla obu stron. W szerszym znaczeniu Konkordatem jest każda dwustronna umowa między Stolicą Apostolską i danym państwem w sprawach dotyczących sytuacji Kościoła na jego terytorium. Konkordat w szerszym znaczeniu jest umową między tymi stronami zawartą w trybie uproszczonym (*conventio simplex*). Przedmiotem Konkordatu są sprawy wchodzące w zakres zainteresowania obu stron. Obejmuje on relacje wielopłaszczyznowe, w których wyróżnia się: 1) relacje między państwem a Stolicą Apostolską w płaszczyźnie międzynarodowej (stosunki dyplomatyczne); 2) relacje między danym państwem a Kościołem katolickim działającym na jego terytorium, czyli zespołem Kościołów partykularnych, będących częścią Kościoła powszechnego; 3) stosunki między danym państwem a jego obywatelami, którzy jednocześnie są wiernymi Kościoła katolickiego [Tenże 2019, 1356–360].

Zawarty Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, oprócz wielu zobowiązań Państwa Polskiego względem Stolicy Apostolskiej, gwarantuje nauczanie religii w ramach systemu edukacji narodowej w przedszkolach i szkołach publicznych. Gwarancje konkordatowe obejmują: prawa rodziców do religijnego wychowania dzieci wraz z poszanowaniem zasady tolerancji (art. 12 ust. 1); obowiązek zorganizowania przez państwo nauczania religii w „szkołach publicznych podstawowych i ponadpodstawowych oraz przed-

szkolach, prowadzonych przez organy administracji państwowej i samorządowej” (art. 12 ust. 1); zapewnienie nauczania religii „w ramach zajęć szkolnych i przedszkolnych” (art. 12 ust. 1). Oznacza to, że nauczanie religii ma być umieszczone w planie zajęć szkolnych i przedszkolnych jako równoprawny przedmiot. Kompetencje przysługujące organom władzy kościelnej i organom władzy państwowej w przedmiocie nauczania religii w przedszkolach i szkołach publicznych polegają na tym, że nauczyciele religii w sprawach treści nauczania i wychowania podlegają przepisom i zarządzeniom kościelnym (art. 12 ust. 4). Natomiast program nauczania religii katolickiej oraz podręczniki opracowane przez stronę kościelną powinny być przekazane do wiadomości kompetentnej władzy państwowej (art. 12 ust. 3) [Tenże 2014, 45–46].

W sprawie kwalifikacji i statusu prawnego nauczycieli Konkordat stanowi, że nauczyciele religii muszą posiadać upoważnienie (*missio canonica*) od biskupa diecezjalnego (kan. 805 KPK/83), natomiast cofnięcie tego upoważnienia oznacza utratę prawa do nauczania religii w szkole lub przedszkolu publicznym i niepublicznym (art. 12 ust. 3).

Szkoły oraz przedszkola publiczne i niepubliczne mogą zatrudniać nauczycieli religii tylko na podstawie upoważnienia (*missio canonica*) wydanego przez biskupa diecezjalnego. Warunkiem otrzymania takiego upoważnienia jest posiadanie kwalifikacji zawodowych nauczyciela religii oraz gwarancja, że nauczyciel religii będzie nauczał prawd wiary i moralności katolickiej zgodnie z doktryną Kościoła.

Nauczyciele religii w szkołach i przedszkolach publicznych w pozostałych kwestiach dotyczących pracowników oświaty podlegają przepisom państwowym (art. 12 ust. 1). Oznacza to, że nauczycielom religii w szkołach i przedszkolach przysługują takie same prawa jak nauczycielom innych przedmiotów. Natomiast kwalifikacje pedagogiczne nauczycieli religii w przedszkolach i szkołach publicznych – według Konkordatu – stanowią przedmiot porozumień władz kościelnych i władz państwowych. Konkordat postanawia, że kwalifikacje zawodowe wymagane od nauczycieli religii oraz forma i tryb uzupełniania kwalifikacji będą uzgadniane między kompetentnymi władzami państwowymi a Konferencją Episkopatu Polski (art. 12 ust. 3).

Kryteria wykształcenia pedagogicznego nauczycieli religii, zarówno w przedszkolach, jak w szkołach, określone są w porozumieniu między Konferencją Episkopatu Polski a Ministrem Edukacji Narodowej w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii. Do chwili obecnej w sprawie kwalifikacji wymaganych od nauczycieli religii w porozumieniu z Konferencją Episkopatu Polski a Ministrem Edukacji Narodowej wypracowano trzy porozumienia stosownie do zmieniających się szczegółowych wymogów dotyczących kwalifikacji nauczycieli do poszczególnych typów szkół i rodzajów placówek wychowawczo-oświatowych.

Aktualnie w sprawie kwalifikacji wymaganych od nauczycieli religii w szkołach podstawowych, w liceach ogólnokształcących, technikach, branżowych

szkołach I oraz II stopnia, w przedszkolach, w przedszkolach specjalnych i szkołach specjalnych obowiązuje Porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii.

Zawarty między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską Konkordat po wagą umowy międzynarodowej gwarantuje nauczanie religii w polskich przedszkolach i szkołach. Miejsce religii w publicznym systemie oświatowym jest więc trwałe i bezdyskusyjne, głównie ze względu na jednoznaczny zapis umieszczony w Konkordacie. Wprawdzie Konstytucja RP w art. 89 dopuszcza możliwość wypowiedzenia umowy międzynarodowej i wyjaśnia, że zasady oraz tryb tego rodzaju działań określa właściwa ustawa. Ta ustawa o umowach międzynarodowych została uchwalona dnia 14 kwietnia 2000 r.¹³ określa, że do wypowiedzenia lub zmiany zakresu obowiązywania umowy międzynarodowej jest konieczna zgoda wyrażona w ustawie i zgoda prezydenta RP (art. 25 ust. 1–3). W odniesieniu do tej ewentualności art. 91 ust. 2 Konstytucji RP postanawia: „Umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową”. Zatem zapis ten jednoznacznie uznaje wyższość umów międzynarodowych nad prawem wewnętrznym [Mąkosza 2005b, 65].

Ponadto Konkordat polski nie zawiera zapisów dopuszczających możliwość wypowiedzenia lub wycofania bilateralnej umowy ze Stolicą Apostolską. Podpisany przez Prezydenta RP tekst Konkordatu kończy się słowami: „Po zaznajomieniu się z powyższym Konkordatem, w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej oświadczam, że został on uznany za słuszny zarówno w całości, jak i każde z postanowień w nim zawartych, jest przyjęty, ratyfikowany i potwierdzony, będzie niezmiennie zachowywany”.

„A zatem gwarancje dotyczące nauczania religii w szkole publicznej zawarte w polskim systemie prawa są wyrazem realizacji prawnomiędzynarodowych zobowiązań Rzeczypospolitej Polskiej, wynikających z podpisania przez Polskę multilateralnych umów międzynarodowych oraz bilateralnej umowy ze Stolicą Apostolską. Rzeczpospolita Polska, zgodnie z art. 9 Konstytucji RP, przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego, co jest powtórzeniem na gruncie konstytucyjnym jednej z fundamentalnych zasad prawa międzynarodowego publicznego *pacta sunt servanda*” [Sobczyk 2014, 132].

2.3. Ustawa o systemie oświaty

Na temat pozycji prawnej religii jako przedmiotu edukacji publicznej wypowiada się już ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej¹⁴. Art. 19 ust. 2 stwierdza: „Nauczanie religii uczniów szkół publicznych może odbywać się również w szkołach na zasa-

¹³ Dz. U. Nr 39, poz. 443.

¹⁴ Dz. U. z 2019 r., poz. 1347.

dach określonych w odrębnej ustawie”. Analogiczne przekonanie zawiera ustawa z 17 maja 1989 r. *o gwarancjach wolności sumienia i wyznania*¹⁵, która oprócz nauczania religii w szkołach publicznych zapewnia o nauczaniu religii również w przedszkolach. W art. 20 ust. 3 ustawodawca stanowi, że „[...] nauczanie religii uczniów szkół publicznych i wychowanków przedszkoli publicznych może odbywać się również w szkołach i przedszkolach na zasadach określonych w odrębnej ustawie”.

W sposób bardziej precyzyjny w kwestii nauczania religii w przedszkolach i szkołach publicznych wypowiada się ustawa *o systemie oświaty*. Obowiązująca ustawa została uchwalona 7 września 1991 r. W ciągu 29 lat obowiązywania ustawy *o systemie oświaty* znowelizowano 110 razy. Ostatnie zmiany zostały wprowadzone ustawą z dnia 25 kwietnia 2019 r.¹⁶

Obowiązujące przepisy dotyczące nauczania religii w przedszkolach i szkołach publicznych wprowadziła ustawa *o systemie oświaty* z 1991 r.¹⁷ Art 12 ust. 1 brzmi następująco: „Publiczne przedszkola i szkoły podstawowe organizują naukę religii na życzenie rodziców, publiczne szkoły ponadpodstawowe na życzenie bądź rodziców, bądź samych uczniów; po osiągnięciu pełnoletności o pobieraniu nauki religii decydują uczniowie”¹⁸.

Ustawodawca zobowiązał się, że nauczanie religii jest organizowane przez przedszkola, szkoły podstawowe i szkoły ponadpodstawowe, które są szkołami publicznymi, tzn. powszechnie dostępnymi. W przypadku szkół niepublicznych o nauczaniu religii decyduje organ prowadzący. Oznacza to, że szkoły niepubliczne mogą prowadzić obligatoryjną formację religijną (szkoła wyznaniowa) lub, w której nie będzie nauczania religii (szkoła laicka). Ponadto ustawa stanowi, że podmiotami uprawnionymi z tytułu nauczania religii w przedszkolach i szkołach są zarówno uczniowie, jak i rodzice, na których życzenie nauczanie religii jest organizowane. Stwierdzenie „organizowanie” nauki religii przez publiczne przedszkola i szkoły podstawowe oraz publiczne szkoły ponadpodstawowe odnosi się do spraw formalnych, porządkowych, organizacyjnych i administracyjnych. Natomiast treść nauczania religii katolickiej jest wewnętrzną sprawą Kościoła w Polsce [Sobczyk 2014, 126]. Zatem nauczanie religii w polskich przedszkolach i szkołach cieszy się autonomią wobec instytucji szkoły.

Ustawa zapewnia więc trwale naukę religii w publicznych przedszkolach, szkołach podstawowych i szkołach ponadpodstawowych. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 5 lipca 2019 r. *w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o systemie oświaty*¹⁹ w art. 47 wyjaśnia typy szkół, w których *de facto* odbywają się zajęcia z religii oraz ich specyfikacje wy-

¹⁵ Dz. U. z 2017 r., poz. 1153.

¹⁶ Dz. U. poz. 761.

¹⁷ Tekst znowelizowany ogłoszony dnia 8 sierpnia 2019 r., Dz. U. poz. 1481, 1818 i 2197.

¹⁸ Dz. U. z 2020 r., poz. 1327.

¹⁹ Dz. U. poz. 1481.

nikłe w skutek reformy systemu oświaty z 2017 r. wprowadzone ustawą z dnia 14 grudnia 2016 r. *Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo oświatowe*²⁰.

2.4. Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach

Proces powrotu nauczania religii do szkoły w 1990 r. rozpoczął się od Komunikatu Podkomisji przy Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu i Episkopatu w sprawie powrotu nauczania religii do szkół, w którym stwierdzono: „Lekcje religii prowadzone będą we wszystkich typach przedszkoli i szkół dla tych uczniów, których rodzice wyrażą taką wolę. W szkołach ponadpodstawowych oświadczenie o uczestnictwie w nauce religii mogą złożyć rodzice lub młodzież. Stopień z nauki religii nie będzie wpływał na promocję ucznia z klasy do klasy”²¹. Po zakończeniu prac (1 sierpnia 1990 r.) Podkomisji powołanej przez Komisję Wspólną przedstawicieli Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Konferencji Episkopatu Polski opracowano Instrukcję określającą zasady wprowadzenia nauczania religii w roku szkolnym 1990/1991.

Instrukcję dotyczącą powrotu nauki religii do szkoły wydał ówczesny Minister Edukacji Narodowej Henryk Samsonowicz. Instrukcja ta zakładała wprowadzenie lekcji religii „we wszystkich państwowych przedszkolach, szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, nie wyłączając szkół specjalnych, szpitalnych”²². Instrukcja ta określała także, że lekcje religii odbywać się będą dla uczniów na życzenie rodziców po złożeniu oświadczenia lub młodzieży ze szkół ponadpodstawowych po osiągnięciu pełnoletności²³. Jako zasadę przyjęto dwugodzinny wymiar lekcji religii tygodniowo we wszystkich typach szkół oraz w przedszkolach. Jednakże ze względu na brak dostatecznej ilości kadry nauczycielskiej, w roku szkolnym 1990/1991 ilość lekcji mogła być zmniejszona. Ponadto instrukcja zakładała również umieszczenie lekcji religii w szkolnym planie zajęć.

Natomiast w roku szkolnym 1991/1992 nauczanie religii odbywało się na zasadach identycznych jak w poprzednim roku szkolnym. Regulowała to „Decyzja nr 25 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 sierpnia 1991 r.”, podpisana przez

²⁰ Dz. U. z 2017 r., poz. 60.

²¹ *Komunikat Podkomisji przy Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu i Episkopatu w sprawie powrotu nauczania religii w szkole* (02.08.1990), w: *Aspekty prawne nauczania religii rzymskokatolickiej w polskim systemie oświatowym*, s. 7.

²² *Instrukcja dotycząca powrotu nauczania religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91* (Warszawa 03.08.1990), w: *Aspekty prawne nauczania religii rzymskokatolickiej w polskim systemie oświatowym*, s. 8.

²³ Zob. Instrukcja Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 sierpnia 1990 r. *dotycząca powrotu nauczania religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91 określająca zasady współdziałania z Kościołami i związkami wyznaniowymi poza Kościołem katolickim*, w: *Regulacje prawne stosunków wyznaniowych w Polsce. Zbiór przepisów i dokumentów*. Stan na dzień 31 października 1992 r., red. B. Górowska, G. Rydlewski, Uniwersytet Warszawski, INP, Warszawa 1992, s. 142–44.

prof. Roberta Głębockiego²⁴.

Instrukcja dotycząca powrotu nauczania religii do szkoły miała charakter tymczasowy i regulowała kwestię nauki religii w roku szkolnym 1990/1991 i 1991/1992. Zagadnienie obecności nauczania religii w szkole precyzyjnie określiło Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych²⁵, podpisane przez ówczesnego Ministra Edukacji Narodowej Andrzeja Stelmachowskiego. Rozporządzenie to różniło się jednak od wcześniejszej instrukcji, jeśli chodzi o zakres nauczania religii. Instrukcja dotycząca powrotu nauczania religii do szkoły zapewniała naukę religii w przedszkolach, szkołach podstawowych i ponadpodstawowych. Natomiast rozporządzenie z 1992 r. stwierdzało: „W publicznych szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, zwanych dalej szkołami, organizuje się w ramach planu zajęć szkolnych naukę religii i etyki” (§ 1.1). Wymienione rozporządzenie pozbawiło, po pierwszych dwóch latach, publiczne przedszkola nauki religii. Jednakże rozporządzenie to potwierdziło, że nauka religii we wszystkich typach szkół odbywa się w wymiarze dwu godzin tygodniowo. W uzasadnionych przypadkach, ze względu na brak dostatecznej liczby kadry, za zgodą biskupa diecezjalnego, istniała możliwość zmniejszenia tego wymiaru. Z czasem jednak rozporządzenie z 1992 r. zostało zmienione 25 sierpnia 1993 r.²⁶, ale zmiany nie dotyczyły kwestii obecności nauczania religii w polskim systemie oświaty ani jego tygodniowego wymiaru. Natomiast istotne zmiany wprowadziło rozporządzenie z dnia 30 czerwca 1999 r.²⁷ Już w § 1 zaznaczono, że tytuł rozporządzenia otrzymuje brzmienie „w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach”. W ten sposób już w samym tytule rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej uwzględniło, że nauczanie religii ma być również przedmiotem edukacji przedszkolnej [Mąkosa 2005b, 67–68].

W rozporządzeniu tym § 1 ust. 1 otrzymuje brzmienie: „1. W publicznych przedszkolach organizuje się, w ramach planu zajęć przedszkolnych, naukę religii na życzenie rodziców (opiekunów prawnych). W publicznych szkołach podstawowych, gimnazjach, ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych, zwanych dalej «szkołami», organizuje się w ramach planu zajęć szkolnych naukę religii i etyki: 1. w szkołach podstawowych i gimnazjach – na życzenie rodziców (opiekunów prawnych), 2. w szkołach ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych – na życzenie bądź rodziców (opiekunów prawnych) bądź samych uczniów; po osiągnięciu pełnoletności o pobieraniu religii i etyki decydują sami uczniowie”.

Zmiana w tym zapisie polega na powrocie do pierwotnego brzmienia z instrukcji z 1990 r., która gwarantowała nauczanie religii także w przedszkolach.

²⁴ Decyzja nr 25 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 sierpnia 1991 r., w: *Aspekty prawne nauczania religii rzymskokatolickiej w polskim systemie oświatowym*, s. 11.

²⁵ Dz. U. Nr 36, poz. 155.

²⁶ Dz. U. Nr 83, poz. 390.

²⁷ Dz. U. Nr 67, poz. 753.

Jest to efekt ratyfikowania Konkordatu w 1998 r. Rozporządzenie zdecydowanie potwierdza nauczanie religii w przedszkolach i szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych. Ustawa z dnia 27 czerwca 2003 r. *o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw*²⁸ – wprowadzając zmiany do ustawy *o systemie oświaty* z dnia 7 września 1991 r. – określiła, co należy rozumieć pod pojęciem „szkoły ponadgimnazjalne”. Do takich szkół zaliczone zostały szkoły zawodowe, licea ogólnokształcące, licea profilowane, technika, szkoły policealne, szkoły specjalne przysposabiające do pracy dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym oraz dla uczniów z niepełnosprawnościami sprzężonymi, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa potwierdzającego przysposobienie do pracy. Wydawało się, że takie sformułowanie sprawia, że nauczanie religii powinno odbywać się także w szkołach policealnych. Jednak wątpliwości w tej kwestii rozwiewa rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 12 lutego 2002 r. *w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych*²⁹, które nie umieszcza nauczania religii w ramowych planach nauczania w szkołach policealnych ani w żadnych typach szkół dla dorosłych [tamże, 68–69].

Aktualnie rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. *w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii po zmianach z dnia 7 czerwca 2017 r.*³⁰ obecność nauczania religii reguluje § 1 ust. 1 w następujący sposób: „1. W publicznych przedszkolach i oddziałach przedszkolnych w publicznych szkołach podstawowych, zwanych dalej «przedszkolami», organizuje się naukę religii na życzenie rodziców. W publicznych szkołach podstawowych i szkołach ponadpodstawowych, zwanych dalej «szkołami», organizuje się naukę religii i etyki: 1) w szkołach podstawowych – na życzenie rodziców; 2) w szkołach ponadpodstawowych – na życzenie bądź rodziców, bądź samych uczniów; po osiągnięciu pełnoletności o pobieraniu nauki religii i etyki decydują uczniowie. 1a. W przedszkolach zajęcia religii uwzględnia się w ramowym rozkładzie dnia. W szkołach zajęcia religii i etyki uwzględnia się w tygodniowym rozkładzie zajęć. 2. Życzenie, o którym mowa w ust. 1, jest wyrażane w formie pisemnego oświadczenia. Oświadczenie nie musi być ponawiane w kolejnym roku szkolnym, może jednak zostać zmienione”.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej reguluje także szczegółowe kwestie dotyczące: liczby grup objętych nauczaniem religii, lekcji religii lub etyki, programów nauczania religii w szkole, zatrudnienia nauczycieli religii, spotkań nauczycieli religii z rodzicami, dwóch godzin lekcyjnych tygodniowo, oceny z religii i etyki, zwolnienia z zajęć szkolnych w celu odbycia rekolekcji oraz ich organizacji, wizytacji lekcji religii oraz nadzoru pedagogicznego.

Ponadto zgodnie z nowelizowanym rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 czerwca 2017 r. „w pomieszczeniach szkolnych może być umie-

²⁸ Dz. U. Nr 137, poz. 1304.

²⁹ Dz. U. Nr 15, poz. 142 z późn. zm.

³⁰ Dz. U. poz. 1147.

szczony krzyż. W szkole można także odmawiać modlitwę przed i po zajęciach” (§ 12) oraz „nauczyciel religii wchodzi w skład rady pedagogicznej szkoły, nie przyjmuje jednak obowiązków wychowawcy klasy” (§ 12).

Zgodnie z powyższymi regulacjami prawnymi obecność religii w polskim systemie oświatowym jest rozstrzygnięta – począwszy od przedszkola aż do ukończenia szkoły ponadpodstawowej ze szkołami specjalnymi włącznie. Jedyne pytanie, jakie wyłania się z analizy dokumentów, nie dotyczy obecności religii w szkole, lecz dwugodzinnego wymiaru tych zajęć. Taki wymiar gwarantowany jest wprawdzie przez omówione wyżej rozporządzenie, ale często pojawia się pytanie o możliwość zmniejszenia zajęć z religii, stawiane przez jej oponentów. Konstytucja RP w art. 92 określa m.in., że wszelkie „[...] rozporządzenia są wydawane przez organy wskazane w Konstytucji, na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania”. Ustawa *o systemie oświaty* w art. 12 ust. 2 określa, że rozporządzenie regulujące kwestie nauczania religii może wydać „Minister właściwy do spraw oświaty i wychowania w porozumieniu z władzami Kościoła Katolickiego i Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych”. Z powyższych dokumentów wynika, że rozporządzenie takie wydaje minister, ale w porozumieniu z Komisją Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. W związku z tym dwie godziny religii w tygodniu obecnie nie są zagrożone [tamże, 69].

2.5. Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie ramowych planów nauczania

Religia w przedszkolach i szkołach publicznych jako przedmiot edukacji w oparciu o rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 12 lutego 2002 r. *w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych* była zakwalifikowana do ramowego planu nauczania. Również na podstawie Konkordatu nauka religii powinna odbywać się w ramach planu zajęć szkolnych i przed-szkolnych (art. 12 ust. 1). Tak było do momentu wydania rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. *w sprawie ramowych planów nauczania*³¹, które wprowadziło zmiany dotychczasowych warunków nauczania religii w przedszkolach i szkołach publicznych.

Zmiana polega na przesunięciu religii do szkolnego planu nauczania (§ 4.2, 1). Przy czym w oparciu o wspomniane rozporządzenie zostały wyróżnione dwie grupy przedmiotów edukacji szkolnej: 1) pierwsza grupa przedmiotów, takie jak język polski, matematyka, geografia obowiązkowe dla wszystkich uczniów; 2) druga grupa to przedmioty: religia/etyka, wychowanie do życia w rodzinie, języki mniejszości narodowych, etnicznych lub język regionalny oraz nauka własnej historii i kultury, zajęcia sportowe.

³¹ Dz. U. poz. 204.

Powyższe zmiany do programu nauczania religii w szkołach publicznych wprowadzone zostały przez Ministra bez porozumienia z władzami Kościoła katolickiego, władzami Polskiego Kościoła Prawosławnego i innych związków wyznaniowych, do czego jest zobowiązany na podstawie art. 12 ust. 2 ustawy *o systemie oświaty*.

Aktualne rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. *w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół* stanowi: „Ramowy plan nauczania obejmuje również: 1) zajęcia religii lub etyki, realizowane zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 12 ust. 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2018 r. poz. 1457, 1560, 1669 i 2245), zwanej dalej «ustawą o systemie oświaty»; 2) zajęcia wychowania do życia w rodzinie, realizowane zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 4 ust. 3 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz. U. poz. 78, z późn. zm.)”³².

Jeśli chodzi o nauczanie religii w przedszkolach obecność w planie nauczania stanowi przepis z rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. *w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii* po zmianach z 7 czerwca 2017 r. Punkt 1a z § 1 wyjaśnia te kwestie w sposób następujący: „W przedszkolach zajęcia religii uwzględnia się w ramowym rozkładzie dnia”.

Zatem nauka religii jako przedmiot edukacji publicznej ponownie jest objęty ramowym planem nauczania. Należy ocenić ten fakt pozytywnie, ponieważ zajęcia z religii otrzymują swoją pozycję jako przedmiot posiadający równoprawny charakter.

3. OSIĄGNIĘCIA POLSKIEJ KATECHEZY

Powrót nauki religii do publicznych przedszkoli i szkół oraz obecność jako równoprawnego przedmiotu w edukacji publicznej w polskim systemie oświatowym to doniosłe wydarzenie w dziejach powojennej Polski i Europy. Możliwość ponownego nauczania religii w polskich przedszkolach i szkołach to należyte respektowanie chrześcijańskiego dziedzictwa kulturowego Narodu, poszanowanie praw rodziców do religijno-moralnego wychowania dzieci zgodnie ze swymi przekonaniami, uznanie prawa rodziców i opiekunów prawnych do decydowania o uczestnictwie swoich wychowanków w nauczaniu religii dopóki uczeń nie osiągnie pełnoletności, respektowanie pluralizmu religijnego i światopoglądowego społeczeństwa polskiego.

Ponowna obecność nauki religii w przedszkolach, szkołach i placówkach oświatowo-wychowawczych stworzyła dogodne warunki do współpracy ważnych środowisk, jakimi są rodzina, szkoła i parafia w integralnym procesie wychowania w duchu wartości uniwersalnych i chrześcijańskich młodego pokolenia

³² Dz. U. poz. 639.

Polaków. Czas odradzania się szkolnego nauczania religii przyczynił się do wielu pozytywnych zmian w organizacji katechezy i w systemie edukacyjnym szkół. Zmiany te spowodowały dynamiczny rozwój naukowej refleksji katechetycznej i duszpastersko-pedagogicznej praktyki katechezy. Przez kolejne lata udało się wyszkolić wykwalifikowaną kadrę nauczycieli religii. Zaangażowali się oni w dzieło katechizacji zarówno szkolnej, jak i parafialnej z niezwykłym zapałem i poświęceniem. Nastąpił proces integracji tego środowiska – począwszy od kapłanów diecezjalnych i zakonnych poprzez braci i siostry zakonne na katechetach świeckich kończąc.

Kolejne osiągnięcie polskiej katechezy tego okresu stanowią dokumenty katechetyczne: dyrektorium, trzy podstawy programowe, trzy programy nauczania religii oraz przygotowane według ich zaleceń serie podręczników i pomoce dydaktyczno-metodyczne. Najnowsze pakiety edukacyjne przeznaczone do nauki religii należą do kategorii podręczników uniwersalno-systematycznych z odpowiednią do potrzeb i poziomu kształcenia obudową multimedialną. W przygotowaniu podręczników przyjęto model antropologiczno-kerygmaticzny katechezy, której struktura zakłada najpierw przywołanie sytuacji egzystencjalnej dostosowanej do wieku adresata katechezy. Po jej analizie następuje przedstawienie orędzia chrześcijańskiego w taki sposób, aby zgodnie z założeniami *Podstawy programowej katechezy* omówić depozyt wiary przewidziany do realizacji na danym etapie. Ostatni etap katechezy stanowi życiowa aplikacja przekazanych treści wspierająca ucznia w budowaniu postaw chrześcijańskich.

Dziś trudno sobie wyobrazić system kształcenia szkolnego bez podręcznika, który jest integralną częścią dynamicznego nauczania i efektywnego wychowania. Jest on podstawowym narzędziem pracy zarówno nauczyciela, jak i ucznia. Podręcznik ma dwóch adresatów: ucznia – wobec którego spełnia funkcje edukacyjne (dydaktyczno-wychowawcze) i nauczyciela – dla którego jest podstawowym środkiem dydaktycznym i pomocą naukową. Możliwość wykorzystania podręcznika w pracy zespołowej w szkole i jednocześnie w pracy indywidualnej w domu, ukierunkowuje katechizowanego do wysiłku samokształcenia, samodoskonalenia i samowychowania. Ułatwiają one również nauczycielom religii ewangelizację, wychowanie w wierze, edukację religijną w środowisku szkolnym oraz sprawiają, że dzieci i młodzież biorą udział w profesjonalnie prowadzonych zajęciach.

Nauka religii w szkole przyczyniła się również do zintegrowania środowisk szkolnych i parafialnych w podejmowaniu wspólnych wychowawczych inicjatyw o charakterze religijnym, patriotycznym i społecznym. Powrót nauki religii do placówek oświatowych wpłynął też na uporządkowanie w obszarze legislacyjnym: nauka religii w przedszkolach i szkołach – dwie godziny zajęć tygodniowo; katecheci stali się członkami rady pedagogicznej; awans zawodowy nauczycieli religii przebiega na takich samych zasadach jak pozostałych; zatrudnienie na podstawie misji kanonicznej; wynagrodzenie katechetów (kapłani od 1997 r.); zapewnienie autonomii w sprawach programu (podręczniki) i treści ka-

techezy; ocena z religii i etyki na świadectwach szkolnych oraz ich wliczanie do średniej rocznej i końcowej³³, obecność nauki religii w ramowych planach nauczania, wizytacje ze strony kościelnej i władz oświatowych; trzy dni wolne od zajęć na czas rekolekcji wielkopostnych, jak również inny termin rekolekcji³⁴; obecność krzyży w salach szkolnych; modlitwa przed wszystkimi zajęciami.

Ukazany wizerunek obecności nauki religii w placówkach oświatowych wydaje się bardzo pomocny w refleksji nad tym zagadnieniem w obecnej chwili, gdyż zauważa się próby marginalizacji w Polsce katechezy w przedszkolach i szkołach. Pozytywne dokonania w obszarze katechizacji szkolnej argumentują zasadność wychowania religijno-moralnego, zwłaszcza w obliczu wątpliwych teorii wychowania pochodzenia postmodernistycznego i neomarksistowskiego. Nauka religii stanowi istotny element całości systemu edukacyjno-wychowawczego w polskich placówkach oświatowych, ponieważ opiera się na prawidłowej wizji człowieka i życia społecznego.

PODSUMOWANIE

Analiza dokumentów prawnych dotyczących nauczania religii w publicznych przedszkolach i szkołach, tj. Konstytucji RP, Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, ustawy *o systemie oświaty*, rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej *w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach* oraz rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej *w sprawie ramowych planów nauczania* dowodzi, że obecność nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach jest rozstrzygnięta, stabilna i trwała. Generalnie władze państwowe i oświatowe wykazują dobrą wolę współdziałania i współpracy z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi. W ten sposób zagwarantowane są prawa rodziców i uczniów oraz nauczycieli religii. „Należy jednakże zauważyć, że w Polsce istnieją grupy interesu inspiracji ideologii skrajnie liberalnej, które wywierają silną presję na polityków w kierunku ograniczenia, a nawet stopniowego wyeliminowania religii ze szkół publicznych” [Krukowski 2014, 53]. Jednakże bezpodstawne i pozbawione szans powodzenia są pojedyncze głosy politycznych desperatów przeciwnych nauczaniu religii w przedszkolach i szkołach.

Trzeba też zauważyć, że w dyrektywach organów Unii Europejskiej dominują założenia, że państwo powinno być neutralne religijnie w życiu publicznym w sensie negatywnym. Polegać ma to na ograniczaniu lub eliminowaniu nauczania religii w publicznych placówkach oświatowych. To napięcie jest ewidentnie widoczne i odczuwalne w kontekście narzucania przez Komisję Europejską dyrektyw dotyczących stopniowego wprowadzania do ogólnego programu edukacji przedszkolnej i szkolnej materialistycznej ideologii „gender”. Ta post-

³³ Dz. U. Nr 130, poz. 906, § 1 pkt 1 i 2.

³⁴ Dz. U. z 2017 r., poz. 1147, § 10, pkt 5.

komunistyczna i neomarksistowska ideologia jest totalnie sprzeczna z wartościami etycznymi zakorzenionymi w kulturze europejskiej i polskiej, które dotyczą elementarnych wartości, jakimi są: godność osoby ludzkiej, tożsamość człowieka, małżeństwa, rodziny i narodu.

Dlatego wciąż nagłą potrzebą jest wychowanie religijno-patriotyczne w duchu personalistycznym [Goliszek 2017, 249–330], które musi „wyruszyć” na odzież prawdzie o osobie ludzkiej i ocalić w człowieku prawdę *o-sobie-samym* oraz *w-sobie-samym*. Ocalić prawdę o człowieku jako osobie to ustrzec przed zapaścią również całą rzeczywistość społeczno-kulturową, w której rozwija się i żyje ludzkość [Tenże 2013, 53–63]. Wszelkie kryzysy w historii mają swoją przyczynę w kryzysie człowieka, który utracił świadomość samego siebie, sprzeniewierzył się prawdzie o osobie ludzkiej, będącej jednocześnie prawdą o całej rzeczywistości. Tymczasem racją wszelkiej rzeczywistości oraz zasadą samorozumienia każdego bytu jest osoba. Bez odniesienia i wewnętrznej relacji do świata osobowego rzeczywistość jest niepojmowalna i niepoznawalna. Bowiem rzeczywistość – bytowość przedmiotowa i podmiotowa – spotykają się w osobie, więc odczytywalne są w relacji ku-osobowej. Człowiek będąc syntezą, „streszczeniem” tego, co materialne i niematerialne, jest kluczem do rozumienia świata, jest zdolny poznać oraz zrozumieć i siebie, i rzeczywistość, a w konsekwencji świadomie i właściwie odnieść się z godnością do siebie i wszystkiego, co go otacza.

PIŚMIENNICTWO

- Alberich, Emilio. 2003. *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Chałupniak, Radosław. 2003. „Wychowanie religijne w szkołach Europejskich.” W *Wybrane zagadnienia z katechetyki*, red. Józef Stala, 175–201. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Czekalski, Ryszard. 2010. „Rys historyczny lekcji religii katolickiej w Polsce.” W *Nauczanie religii katolickiej w szkole. Historia, współczesność, perspektywy*. T. 7: *Studia katechetyczne*, red. Piotr Tomasiak, i Stanisław Dziekoński, 99–125. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Doppke, Jan. 1998. *Katechizacja w Polsce 1945–1990*. Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum.
- Goliszek, Piotr. 2013. „Wychowanie personalistyczne – ocalić prawdę o osobie ludzkiej.” W *Osoba a wychowanie. Personalizm – sympozja*, t. 3, red. Krzysztof Guzowski, Alicja Kostencka, i Grzegorz Barth, 53–63. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Goliszek, Piotr. 2017. *Personalistyczny wymiar katechezy*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Krukowski, Józef. 1991. „Stanowisko Kościoła Katolickiego w relacji do państwa w sprawie nauczania religii w szkołach.” W *Nauczanie religii w szkole w państwie demokratycznym*, red. Józef Krukowski, 7–24. Lublin: TN KUL.
- Krukowski, Józef. 2014. „Religia w edukacji publicznej w państwach Unii Europejskiej. Panorama systemów.” W *Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. Józef Krukowski, Paweł Sobczyk, i Michał Poniatowski, 27–54. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Krukowski, Józef. 2019. „Konkordat.” W *Leksykon Prawa Kanonicznego*, red. Mirosław Sitarz, 1356–371. Lublin: Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

- Mąkosa, Paweł. 2005a. „Nauczanie religii w szkole publicznej w świetle prawa międzynarodowego i polskiego.” W *Kościół w życiu publicznym. Teologia polska i europejska wobec nowych wyzwań*, t. 3, red. Krzysztof Góźdz, 451–67. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Mąkosa, Paweł. 2005b. „Trwałe miejsce nauczania religii w polskim systemie oświatowym.” *Katecheta* 49, nr 1:63–69.
- Murawski, Roman. 2010. „Rys historyczny lekcji religii katolickiej w Europie.” W *Nauczanie religii katolickiej w szkole. Historia, współczesność, perspektywy*. T. 7: *Studia katechetyczne*, red. Piotr Tomasik, i Stanisław Dziekoński, 25–46. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Sobczyk, Paweł. 2014. „Kształtowanie pozycji prawnej religii jako przedmiotu w edukacji publicznej.” W *Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. Józef Krukowski, Paweł Sobczyk, i Michał Poniatowski, 121–41. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Tomasik, Piotr. 2003. „Regulacje prawne nauczania religii.” W *Wybrane zagadnienia z katechetyki*, red. Józef Stala, 82–85. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Tomasik, Piotr. 2010. „Nauczanie religii w szkołach publicznych w Europie.” W *Nauczanie religii katolickiej w szkole. Historia, współczesność, perspektywy*. T. 7: *Studia katechetyczne*, red. Piotr Tomasik, i Stanisław Dziekoński, 47–57. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Tymieniecka, Adrianna. 2015. „Nauczanie religii w szkołach publicznych.” *Kortowski Przegląd Prawniczy* 1:92–96.

RELIGIOUS EDUCATION IN POLISH PUBLIC PRESCHOOLS AND SCHOOLS

Summary. The return of Religious Education to Polish schools is a major event in the history of Polish catechesis in the post-war period and in the European catechetical tradition. Analysis of Polish legal provisions concerning Religious Education proves that its presence in public preschools and schools is a matter of course, stable and sustainable. In general, state and educational authorities demonstrate a willingness to cooperate with Churches and other religious associations. This fully safeguards the rights of parents, students and teachers of Religious Education. Positive developments concerning school catechesis prove the validity of religious and moral education. Religious Education is a major element of the entire Polish system of education because it is based on the right vision of man and social life.

Key words: religious education, legal instruments, religion in the state education system, preschools, schools

Information about Author: Rev. Piotr Goliszek, hab. Ph.D., University Professor – Department of Integral Catechetics, Faculty of Theology at the John Paul II Catholic University of Lublin; e-mail: piotr.goliszek@kul.lublin.pl; <https://orcid.org/0000-0002-3821-0439>